

Far er blitt viktigere, men mor er fortsatt viktigst

Stadig flere barn lever i familier med enten bare mor eller bare far. Fra 1995 til 2002 har andelen barn under 18 år som bare bor med den ene forelderen steget fra 21 til 25 prosent. Fortsatt er det vanligvis mor som har den daglige omsorgen for disse barna, men far tar stadig mer aktiv del i omsorgen. Flere barn lever nå alene med far, og flere foreldre deler på ansvaret og omsorgen for barna når de ikke bor sammen.

Aina Helen Sætre

I 1995 bodde 206 975 barn med bare den ene forelderen. Det tilsvarte 21 prosent av alle barn under 18 år. Per 1.1.2003 var tallet økt til 263 683 barn (25 prosent av alle barn under 18 år). I 1995 levde omtrent 11 prosent av disse barna med far. I 2003 var andelen økt til 13 prosent. (Jensen og Clausen 1997; <http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/tab-2003-08-21-01.html>).

Resultatene fra Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002 foreligger nå. Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomførte undersøkelsen på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet (BFD). Undersøkelsen ble gjennomført som et ledd i evalueringen av omleggingen av bidragsreglene i 2003, for å kartlegge situasjonen før regelendringene trådte i kraft. Reglene ble lagt om for å forsterke insentivene for samvær med barnet for den forelderen som ikke bor med barnet til daglig. Ifølge de nye reglene skal samværet få betydning for størrelsen på bidraget samværsforelderen skal betale, blant annet ved at det i større grad skal tas hensyn til utgiftene samværsforeldre har til barna. Mer samvær vil altså føre til mindre bidrag (Barne- og familiedepartementet 2001).

To undersøkelser - mulighet for sammenligning over tid

I 1996 ble en lignende undersøkelse gjennomført av SSB – Samværsrettsundersøkelsen. Hensikten med denne undersøkelsen var å øke kunnskapsgrunnlaget for debatten om omfang av samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen. Samværsrettsundersøkelsen i 1996 og Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002 gir et godt utgangspunkt for å studere endringer over tid. Undersøkelsen i 2002 ble gjennomført omtrent ett år før de nye reglene ble innført. En lignende undersøkelse vil bli gjennomført etter at de nye reglene har virket en stund – høsten 2004. Sammenligninger av data fra alle undersøkelsene vil gi en pekepinn på om regelendringene har hatt de tilskitete konsekvensene. Ved å sammenligne over tid kan man få vite om andre forhold som også kan trekkes inn i forklaringene.

Flere foreldre med felles foreldreansvar

Foreldreansvar er først og fremst en juridisk avklaring av hvem av foreldrene som kan treffe ulike typer beslutninger på vegne av barnet, blant annet valg av skole, navn, utstedelse av pass og flytting til utlandet. I begge undersøkelsene ble det stilt spørsmål om hvem som hadde foreldreansvaret for barnet på intervjuetidspunktet. I 2002-undersøkelsen ble det gitt en instruks i spørreskjemaet om hva en mente med foreldreansvar. Lignende instruks ble ikke gitt i spørreskjemaet i 1996. Til tross for at dette kan svekke sammenlignbarheten mellom de to spørsmålene, ønsket vi å gjøre det på denne måten for å klargjøre for respondenten hva som menes med foreldreansvar.

I utvalget sett under ett oppgås det at mor hadde foreldreansvaret alene i to tredeler av tilfellene i 1996. Bare 4 prosent av fedrene har foreldreansvar

alene, mens i 29 prosent av tilfellene hadde foreldrene felles foreldreansvar. Det har vært en stor økning i andelen med felles foreldreansvar fra 1996 (29 prosent) til 2002 (42 prosent), mens andelen som oppga at mor har foreldreansvaret alene, har gått sterkt tilbake (fra 67 til 53 prosent).

Enslige mødre rapporterte at de hadde foreldreansvaret alene i nesten 80 prosent av tilfellene, mens drøyt 20 prosent hadde felles foreldreansvar i 1996. I 2002 er forholdet noe endret. Nå oppga 63 prosent av alle enslige mødre at de hadde foreldreansvaret alene, mens 36 prosent av enslige mødre oppga at det var felles. Blant samværsfedre var det flere som oppga felles foreldreansvar. I denne gruppen oppga vel en tredel felles ansvar i 1996 og 66 prosent at mor hadde foreldreansvaret alene. I 2002 er denne tendensen enda sterkere. 54 prosent oppga at mødre hadde foreldreansvaret, mens 44 prosent oppga felles foreldreansvar. Dette viser også at forskjellen mellom samværsfedrenes og de enslige mødrenes oppfatning av fordelinger av foreldreansvaret var blitt mindre fra 1996 til 2002.

Kan endringene i tidligere samlivsstatus forklare økningen i andelen med felles foreldreansvar? Andelen gifte barnefamilier er blitt redusert, mens andelen samboende har økt. Tall fra medisinsk fødselsregister viser at stadig færre av de fødende kvinnene er gifte, og at stadig flere av de fødende kvinnene er samboere (Hurlen Foss, Noack og Byberg 2001). I 1985 var 75 prosent av fødende norske kvinner gifte, og 8 prosent var samboende. Omtrent ti år senere var tallene 52 prosent gifte og 40 prosent samboende. Lignende tall fra 2002 viser at utviklingen har fortsatt i samme retning. Nå er 49 prosent av fødende norske kvinner gifte og 42 prosent samboende (Amlo 2003:6). Det er dermed vanskelig å

Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002

Trekkgrunnet var alle barn under 18 år per 31.12.2002 som var bosatt i Norge, og som bodde sammen med bare én av sine foreldre, og der begge foreldre var bosatt i Norge. Det ble trukket ut 2 000 barn, og på grunnlag av dette ble det laget to delutvalg. Det ene besto av 2 000 foreldre som til daglig bor sammen med egne barn under 18 år, men ikke sammen med barnets andre forelder. Det andre besto av foreldre med barn under 18 år, men som verken bor fast sammen med barnet/barna eller den andre forelder. Hver person i det første utvalget har barn med en person i det andre utvalget. Dermed har vi altså et utvalg av 2 000 par av bidragspliktige og bidragsmottakere, her kalt henholdsvis samværsforeldre og enslige foreldre. Både enslige foreldre og samværsforeldre kan leve i samliv med nye partnere.

Data ble samlet inn gjennom postale spørreskjema og telefonintervjuer. Alle de uttrukne personene fikk først tilsendt et skjema i posten. De som ikke besvarte dette, eller fylte det ut ufullstendig, ble senere kontaktet per telefon. Datainnsamlingen foregikk hovedsakelig i november og desember 2002, og med en del oppfølging i begynnelsen av 2003. Svarandelen for utvalget sett under ett var 59 prosent, 65 prosent blant de enslige foreldrene og 54 prosent blant samværsforeldrene. Netto-utvalget omfatter 2 309 foreldre, fordelt på følgende fire grupper: 942 samværsfedre, 105 samværs mødre, 1 123 enslige mødre og 139 enslige fedre. Det var 747 hele bidragspar i nettoutvalget, det vil si par der både mor og far har besvart skjemaet. Av disse var det 672 par bestående av enslige mødre og samværsfedre og 75 par bestående av enslige fedre og samværs mødre.

En del av foreldrene hadde flere bidragsrelasjoner slik at de enten betalte bidrag til, eller mottok bidrag fra, mer enn én partner. I det postale skjemaet ble deltakerne bedt om å kontakte SSB for å få vite hvilken bidragsrelasjon de skulle svare for. Det var viktig å sikre at hvert par av foreldre svarte for det samme barnet/de samme barna. Deltakerne ble stilt spørsmål om foreldreansvar, daglig omsorg, samvær og så videre for inntil tre barn. Her ser vi kun på opplysninger om det yngste barnet. Samværsforeldrene og de enslige foreldrene fikk i all hovedsak de samme spørsmålene. Samværsforeldre fikk spørsmål om omfanget av sitt eget samvær med barnet/barna de ikke bor sammen med, mens enslige foreldre fikk spørsmål om den andre forelderens samvær med barna.

Det er utarbeidet vekter for å justere for ulik trekk sannsynlighet blant foreldrene og for skjvhet i frafallet. Det ble laget forskjellige vekter for individutvalget og parutvalget. Analysene her er foretatt på det vektete materialet. Antall observasjoner er angitt på grunnlag av det uvektete materialet. Opplegg og gjennomføring av undersøkelsen er nærmere dokumentert i dokumentasjons- og tabellrapporten fra undersøkelsen Sætre (2004). Beregningen av vektene til undersøkelsen er nærmere beskrevet i Vedø (2004).

Tabell 1. Fordeling av foreldreansvar i 1996 og 2002. Prosent

Foreldreansvar	Alle ¹		Enslige mødre		Samværsfedre	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Total	100	100	100	100	100	100
Mødre	67	53	78	63	66	54
Fedre	4	4	1	1	0	1
Begge	29	42	22	36	34	44
Andre	0	0	0	0	0	0
Antall	1 249	2 309	618	1 123	528	942

¹ "Alle" omfatter i tillegg til enslige mødre og samværsfedre også enslige fedre og samværs mødre.
Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

Samværsrettsundersøkelsen 1996

Utvalget i 1996-undersøkelsen besto av 2 000 personer som er foreldre til barn som bare bor sammen med den ene av foreldrene og hvor begge foreldrene var i live. Halvparten av utvalget besto av personer som bodde sammen med barnet og den andre halvparten av personer som ikke bodde sammen med barnet. De to underutvalgene ble trukket uavhengig av hverandre. Spørsmålene gjaldt det yngste barnet respondenten hadde sammen med en person som han eller hun ikke bodde sammen med. Litt under 64 prosent svarte på spørsmålene i 1996-undersøkelsen.

Frafallet i 1996 var større blant samværsforeldre (hovedsakelig menn) enn blant enslige foreldre (hovedsakelig kvinner) (Vaage 1996).

bruke foreldrenes samlivsstatus ved barnets fødsel til å forklare hvorfor andelen med felles foreldreansvar er større i 2002 enn i 1996. Tallene tyder tvert imot på at det i bestanden av familier/husholdninger med barn blir stadig færre gifte.

Samtidig er risikoen for samlivsbrudd tre ganger høyere blant samboende enn blant gifte (Texmon 1999). Færre gifte i bestanden av barnefamilier og høyere risiko for oppløsning av samboerpar enn gifte par, skulle dermed tilsi at det har blitt stadig færre tidligere gifte og stadig flere tidligere samboere i bestanden av samværsforeldre og enslige foreldre. Det er rimelig å tenke seg at økningen i felles foreldreansvar skyldes endringer i praksisen blant gifte og/eller samboende/enslige, ikke i endringer i sammensetningen av gruppen (gift, samboer, bor ikke sammen).

Et initiativ fra Barne- og familiedepartementet om å forenkle prosedyrene for å få felles foreldreansvar, også for samboerfedre, kan kanskje forklare noe av endringene. Forenklingen i 1998 innebar at nybakte foreldre undertegnet ett skjema om både farskap og foreldreansvar ved barnets fødsel. Tidligere måtte ugifte foreldre selv ta ansvar for å avtale felles foreldreansvar og sende melding om dette til folkeregisteret. Jensen (2003) mener det er rimelig å tro at mange samboerforeldre har avtalt felles foreldreansvar ved barnets fødsel. Hvis så er tilfelle, betyr det at fedre har en annen stilling dersom det kommer et brudd med barnets mor. Det er ikke lenger en juridisk hindring som påvirker valget av hvilken forelder barnet skal bo med.

Mer felles foreldreansvar blant de yngste barna

Når vi fordeler barna etter alder, ser vi at det i 1996 var vanligere at mor hadde foreldreansvaret for de yngste barna (74 prosent) enn for de eldste (58 prosent og 64 prosent). I 2002 var andelen mødre som hadde foreldreansvaret alene mindre, og det er ikke så store forskjeller mellom de yngste barna (57 prosent) og eldre barn (52 og 53 prosent). Svært få fedre har foreldreansvaret alene, og tallene for de to årene er ganske like. Ved økende alder ser vi likevel en økning i andel fedre som har ansvar alene (7 prosent for den eldste aldersgruppen i begge undersøkelsene). Både i 1996 og 2002 var det vanligste at partene hadde felles foreldreansvar hvis mor ikke hadde foreldreansvaret alene.

En viktig endring ser vi hos de aller minste barna (0-4 år). Her er det en økning på 17 prosentpoeng fra 1996 til 2002 blant de som rapporterer at de har felles foreldreansvar. For å studere om de familiepolitiske endringene som ble innført

Tabell 2. Foreldreansvar, etter alder i 1996 og 2002 basert på opplysninger fra alle. Prosent

Foreldreansvar	Barnets alder							
	0-4 år		5-9 år		10-14 år		15-18 år	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Total	100	100	100	100	100	100	100	100
Mødre	74	57	71	54	58	52	64	53
Fedre	1	2	3	3	6	4	7	7
Felles	24	41	26	43	37	44	29	39
Andre/uoppgitt	1	0	0	0	0	0	0	1
Antall	253	343	426	814	364	827	202	314

Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

i 1998 har hatt noen effekt, er det nettopp denne gruppen en må studere. Dette er barn som er blitt født etter at endringene ble innført. Det er en signifikant økning i andelen som oppga at de hadde felles foreldreansvar. Dette kan tyde på at forenklede prosedyrer for å få felles foreldreansvar har hatt effekt. Men andelen med delt foreldreansvar har økt i alle aldersgrupper, så det kan tyde på at det har skjedd en mer generell endring i innstilling til fordeling av foreldreansvar etter samlivsbrudd.

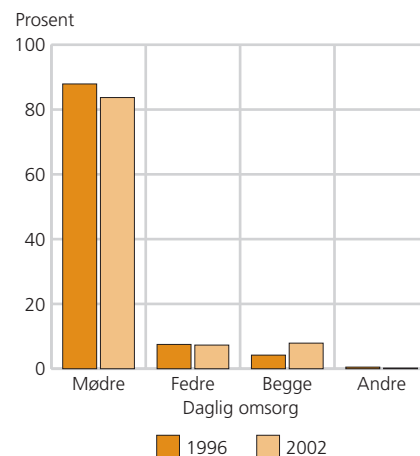
Mot mer delt bosted

Den av foreldrene som barnet bor fast sammen med, og dermed har den daglige omsorgen for barnet, kan blant annet bestemme hvor i landet barnet skal bo, om barnet skal være i barnehage og andre større avgjørelser i dagliglivet. Spørsmålet om hvor barnet bor fast, ble stilt noe ulikt i de to undersøkelsene. I 1996 ble følgende spørsmål stilt: "Hvem har i praksis daglig omsorg for barnet nå?" (Vaage 1996) og i 2002 ble spørsmålet stilt slik: "Hvem bor fast sammen med barnet nå, dvs. hvem har den daglige omsorgen for barnet nå?" (Sætre 2004). I spørreskjemaet fra 2002-undersøkelsen ble det i tillegg gitt en instruks til respondenten om hva en mente med daglig omsorg. En slik instruks ble ikke gitt i 1996. Ulik spørsmålsformulering og ulik praksis i forhold til instruks i spørreskjema kan ha påvirket andelen som oppgir delt daglig omsorg som samværsform.

I 1996 bodde barn hos mor i omtrent 90 prosent av tilfellene, mens barn bodde fast hos far i færre enn 10 prosent av tilfellene (Jensen og Clausen 1997:20). Delt bosted, det vil si at barnet bodde omtrent like mye i hver av foreldrenes hushold¹, var svært uvanlig. Dette gjaldt 4 prosent av foreldrene. Disse tallene viser altså at langt de fleste barn bodde daglig hos mor i 1996.

I 2002 er tallene noe endret. I 2002 oppga 8 prosent av personene i undersøkelsen at de hadde delt bosted for barnet. 84 prosent oppga at det var mor barna bodde fast hos, og litt i overkant av 7 prosent oppga at det var far. Det var altså en dobbelt så stor andel som oppga at de hadde delt bosted for barnet i 2002 som i 1996. Dette innebærer en økning av de som oppga at barnet bodde like mye i de to hjemmene, men andelen som bodde hos mor var fremdeles svært mye større. Både andelen kvinner og menn som oppga at de hadde den daglige omsorgen for barnet, er noe redusert. Det er her signifikante forskjeller mellom andelen i de to undersøkelsene som oppgir delt bosted.

Figur 1. Fordeling av daglig omsorg i 1996 og 2002 basert på opplysninger fra alle. Prosent



Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002.

Tabell 3. Daglig omsorg, etter foreldreansvar i 1996 og 2002. Prosent

Daglig omsorg	Foreldreansvar					
	Mødre		Fedre		Felles	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Total	100	100	100	100	100	100
Mødre	98	97	6	9	77	74
Fedre	0	0	94	87	12	9
Delt	1	2	0	4	11	16
Andre	0	1	0	0	0	1
Antall	831	1 146	50	85	363	1 056

Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

Enslige mødre og samværsfedre rapporterte svært ulikt i 2002 når det gjaldt fordeling av daglig omsorg. I overkant av 4 prosent av kvinnene rapporterte at de hadde en delt ordning, mens omtrent 9 prosent av mennene rapporterte det samme (Sætre 2004). Kan ordvalget "fast sammen med" ha påvirket tallene her, og gitt færre som rapporterte delt omsorg, spesielt blant kvinner? Man fant også ulikheter i rapportering av faktisk samvær mellom samværsfedre og enslige mødre. Samværsfedrene rapporterte høyere faktisk samvær enn det som rapportertes fra de enslige mødrene. Mens annenhver samværsfar (51 prosent) rapporterte minst åtte dagers samvær siste måned, meldte bare en av tre enslige mødre (34 prosent) om så omfattende samvær (Sætre 2004).

Fedre mer på banen

Foreldreansvar og daglig omsorg er fordelingen av de juridiske og praktiske sider ved foreldreskap på tvers av hushold (Jensen og Clausen 1997). I 1996 fant man at for to tredeler av foreldrene var det mor som hadde foreldreansvaret alene (tabell 1) og at nesten alle barn bodde hos mor (figur 1). Som tabell 3 viser, var det også slik at når mor hadde foreldreansvar alene, hadde hun nesten alltid daglig omsorg. Det samme gjaldt for far.

Tabell 3 viser at det samme gjaldt for mødre som hadde foreldreansvaret alene i 2002. Derimot var det flere som delte den daglige omsorgen når far hadde foreldreansvaret alene i 2002 enn tilfellet var i 1996 (4 mot 0 prosent). I 1996 bodde den største andelen hos mor til daglig når foreldreansvaret var felles (77 prosent). Bare vel 10 prosent bodde hos far og omtrent like mange bodde delt mellom de to husholdene. I 2002 så vi at en lavere andel barn bodde daglig hos mor når foreldreansvaret var felles, mens en noe høyere andel pendlet mellom de to husholdene (16 mot 11 prosent). Det er verdt å legge merke til at antallet respondenter var tre ganger så stort i gruppen som sa de hadde felles foreldreansvar i 2002, som i den tilsvarende gruppen i 1996.

Denne endringen kan antyde en utvikling mot at foreldre som ikke bor sammen, i større grad velger å dele den daglige omsorgen. Tabell 3 viser at det var færre kvinner og menn som hadde den daglige omsorgen for barnet alene i 2002 enn i 1996. Det var også flere fedre som hadde foreldreansvaret alene, som valgte å dele den daglige omsorgen med mor i 2002 enn i 1996.

Foreldreansvaret er enten et resultat av en avtale mellom foreldrene, eller det er et resultat av samlivsstatus ved barnets fødsel der ugifte mødre automatisk får foreldreansvaret alene, hvis ikke annet avtales. Resultatene både fra 1996 og fra 2002 viser at det er en sterk sammenheng mellom hvem som har foreldreansvaret og hvem som har den daglige omsorgen.

Jensen og Clausen (1997) konkluderer dermed med at de fedregruppene som står sterkest i forhold til foreldreansvar og daglig omsorg, følgelig er de som var gift med barnets mor, mens de som står svakest, er de som ikke bodde sammen med barnets mor også ved fødselen. Som tabell 3 viser, var det en sammenheng mellom foreldreansvar og daglig omsorg for barnet i 2002. Økningen i felles foreldreansvar kan dermed være med på å forklare hvorfor flere også velger delt bosted. Det er derimot lite sannsynlig at økningen skyldes endringer i samlivsstatus ved barnets fødsel. Som vist tidligere, er andelen gifte foreldre ved barnets fødsel synkende. Det er mer

sannsynlig at utviklingen er et uttrykk for at samværsfedre ønsker mer tid med barna sine. Dette er også belyst i en senere undersøkelse (Skevik og Hyggen 2002) hvor 62 prosent av samværsfedrene ga uttrykk for at de ønsket seg mer samvær enn de faktisk hadde, 70 prosent trodde barnet ville ha ønsket å være mer sammen med dem, og nesten halvparten (47 prosent) trodde det ville vært best for barnet med delt bosted².

Som nevnt tidligere, ble det også enklere for ugifte fedre å få felles foreldreansvar på slutten av 1990-tallet. Dette må også trekkes med i forklaringen. I samme periode kom det store endringer i fedres adgang til permisjoner i forbindelse med barns fødsel. Jensen (2003) mener at det er god grunn til å tro at fedres økte kontakt med barn, påvirket normer i forhold til hvem som barnet skal bo med. I 1993 ble fedrekvoten innført, og fire uker av den samlede fødselspermisjonen ble forbeholdt fedre. Dette innebar at fedre til sammen kunne være hjemme med helt små barn i seks uker. Mens 4 prosent av fedrene tok permisjon forut for endringen i 1993, var andelen økt til 85 prosent i 1998, og har siden holdt seg på dette nivået. Flertallet av fedrene har dermed tatt del i omsorgen av de helt små barna. Dette var med på å styrke den praktiske omsorgserfaringen med helt små barn hos fedre. Valget om å ta aktivt del i omsorgen av små barn, kan dermed ha virket mindre skremmende.

Samvær og fravær

Samværet mellom foreldre og barn som ikke bor sammen, kan ta mange ulike former. Både i Samværsrettsundersøkelsen (1996) og i Undersøkelsen om samvær og bidrag (2002) ble det lagt vekt på å ta med flere spørsmål som kunne kartlegge samværet. Forut for spørsmålet om antall dager barnet tilbrakte med den andre forelderen, ble det i begge undersøkelsene spurt om den andre forelderen hadde vært sammen med barnet etter fødselen, etter samlivsbruddet, de siste 12 måneder og de siste 30 døgn (måned forut for undersøkelsen). De som svarte at de hadde hatt samvær siste 30 døgn, ble bedt om å presisere antall dager. Enslige foreldre har svart for hvor mye samvær den andre forelderen har hatt med barnet, og samværsforeldre har tilsvarende oppgitt hvor mye tid de har hatt med barnet.

Oftere kontakt enn ikke kontakt

De fleste både i 1996 og 2002 oppga at det har vært kontakt mellom barnet og den forelderen barnet ikke bor sammen med på en eller annen måte. Litt over 5 prosent i begge undersøkelsene oppga at det ikke har vært kontakt siden fødselen.

I 1996 oppga 85 prosent at de har vært sammen med barnet det siste året. I 2002 var det økt til nesten 90 prosent. I tabell 4 ser vi at 72 prosent oppga samvær siste måned før undersøkelsen i 1996, mens 75 prosent oppga slikt samvær i 2002. Som Jensen og Clausen (1997) påpekte i sin rapport fra undersøkelsen i 1996, var det store forskjeller i rapporteringen om samvær siste måned mellom enslige mødre og samværsfedre (67 mot 77 prosent). Det samme så vi i

Tabell 4. Samvær, etter foreldretipe i 1996 og 2002. Prosent

Typer samvær	Alle ¹		Enslige mødre		Samværsfedre	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Sammen siden fødsel	93	94	92	94	94	96
Sammen siste år	85	89	82	86	88	92
Sammen siste måned	72	75	67	69	77	81
Sammen sist sommer	69	77	63	70	76	83
Snakker i telefon	79	70	73	61	84	79
Antall	1 256	2 309	620	1 123	531	942

¹ "Alle" omfatter i tillegg til enslige mødre og samværsfedre også enslige fedre og samværsfedre.
Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5. Samvær siste måned, etter samværsavtale. Prosent

	Alle	
	1996	2002
Alle	73	76
Samværsavtale	83	90
Ikke samværsavtale	37	62

Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6. Antall dager med samvær siste måned for samværsforeldre. Prosent

	Antall dager	
	1996	2002
Total	100	100
Ingen	28	23
Under 6	20	18
Mellom 6 og 8	21	21
Mellom 9 og 14	22	25
15 eller mer	8	9
Uoppgitt	1	4
Antall	1 256	2 309

Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

2002. 69 prosent av de enslige mødrene mente samværsfar hadde vært sammen med barnet den siste måneden, mens 81 prosent av samværsfedrene mente de hadde vært sammen med barnet den siste måneden. Vi fant ikke like store sprik når det gjaldt samvær siste år. Jensen og Clausen (1997) setter dette i sammenheng med frafallet i 1996-undersøkelsen. De mener de høye frafallstall blant fedre i utvalget, kombinert med de høyere samværstall, kan tyde på at undersøkelsen omfatter fedre som har et aktivt samværsforhold til barn i større grad enn fedre som har et passivt forhold. I sin rapport konkluderer de med at siden den høyeste svarprosenten er blant enslige mødre, er dette de tall det må festes størst lit til. Legger vi dette til grunn, vil det si at det i 1996 var vel en tredel (33 prosent) av barna som ikke hadde vært sammen med far i måneden før undersøkelsen. Det samme store frafallet fant vi blant fedre i 2002. Hvis vi tar utgangspunkt i rapporteringen fra enslige mødre var andelen samværsfedre som ikke hadde hatt kontakt med barnet den siste måneden 31 prosent i 2002. Når det gjaldt rapportering av samvær siste måned kan det ha betydning at det var to ulike måneder som ble valgt.

Samværsavtale veier positivt

Barnet har i utgangspunktet rett til samvær med begge foreldre, også når foreldrene ikke bor sammen. Foreldrene har et gjensidig ansvar for at samværsretten blir oppfylt. Det er opp til foreldrene å avtale omfanget av dette samværet. Avtaler foreldrene "vanlig samværsrett", vil det si at barnet tilbringer en ettermiddag i uka, annenhver helg, 14 dager i sommerferien og jul eller påske sammen med den av foreldrene barnet ikke bor sammen med. Spørsmålsstillingen i de to undersøkelsene var noe forskjellig i dette spørsmålet, og det kan påvirke muligheten for sammenligning. I 1996-undersøkelsen ble følgende spørsmål stilt: "Hvilken avtale ble inngått om samvær mellom barnet og barnets andre forelder?" Ett av alternativene var "Ingen avtale". I 2002 ble det forut for type samværsavtale stilt et silings-spørsmål hvor personer uten slik avtale ble silt ut. Teksten i spørsmålet var også noe annerledes: "Hva slags offentlig fastsatt/avtalt samværsordning har du/den andre forelderen?" Både silings-spørsmålet og ordlyden offentlig fastsatt/avtalt samværsavtale kan ha ført til at færre har svart bekreftende på spørsmålet om samværsavtale i 2002.

Om det finnes en avtale om samvær eller ei, er svært viktig for hvordan samværet praktiseres. Som tabell 5 viser, hadde de aller fleste av de som sa de hadde samværsavtale, hatt samvær den siste måneden. Andelen med samvær den siste måneden var høyere blant dem med samværsavtale enn blant dem uten både i 1996 og 2002 (Jensen og Clausen 1997, Sætre 2004). 83 prosent med avtale hadde hatt samvær siste måned i 1996, mens 90 prosent av de med samværsavtale hadde hatt samvær siste måned i 2002. Tallene for de uten samværsavtale var henholdsvis 37 mot 62 prosent. Dette viser at en stor andel av de som sa de ikke hadde en samværsavtale likevel hadde hatt samvær med barnet. Det er rimelig å anta at økningen i andelen som sa at de hadde hatt samvær siste måned, til tross for at de ikke hadde samværsavtale i 2002, også kunne være påvirket av spørsmålsstillingen.

Ikke så store endringer i omfanget av samvær

Både i undersøkelsen i 1996 og i 2002 ble det spurt om hvor mange dager barnet tilbrakte med den forelderen det ikke bodde sammen med i løpet av måneden forut for undersøkelsen. Data til undersøkelsen i 1996 ble samlet inn i januar. Det vil si at måneden det ble spurt om var julemåneden desember. I undersøkelsen i 2002 ble det spurt om oktober.

Tabell 7. Vurdering av samværet for en selv, for den andre forelderen og for barnet i 1996 og 2002. Prosent

	For en selv		For den andre forelderen		For barnet	
	1996	2002	1996	2002	1996	2002
Total	100	100	100	100	100	100
Bra	57	61	72	77	60	63
Middels	19	22	15	15	21	22
Dårlig	24	17	13	8	19	15
Antall	1 137	2 090	1 070	1 914	1 138	2 002

Kilde: Undersøkelse om samværsrett 1996 og Undersøkelse om samvær og bidrag 2002, Statistisk sentralbyrå.

At det er to ulike måneder som er referansemåneder, kan ha betydning for sammenligninger mellom undersøkelsene. Om vi likevel skal forsøke oss på en sammenligning, er det første som slår en at det ikke er så store endringer i rapporterte dager med samvær for samværsforeldre mellom 1996 og 2002 (tabell 6). De forskjellene som rapporteres, tilsier at samværsforeldre jevnt over tilbrakte litt flere dager med barnet i 2002 enn i 1996. 28 prosent i 1996 mot 23 prosent i 2002 sa at de ikke tilbrakte tid med barnet den siste måneden. 22 prosent sa de tilbrakte mellom 9 og 14 dager med barna siste måned i 1996. I 2002 var andelen økt til 25 prosent. Vi har tidligere sett at det er en fordobling av rapportert delt bosted fra 1996 til 2002 (figur 1). Tallene her er ikke med på å bygge opp under en slik utvikling. Men igjen må man ta i betraktning at det er to ulike måneder som er brukt som referansemåneder, og at samværet i desember nok kan skille seg noe fra en mer nøytral måned. Omtrent en fjerdedel oppgir at samværet i denne måneden var høyere enn vanlig (Jensen og Clausen 1997:25). Jensen og Clausen fant at valget av julemåneden som rapporteringsmåned har hatt betydning både for de med lite samvær og for de med mye samvær. Førstnevnte har vært mindre sammen og de andre mer sammen med barna.

Mer positive til samværsordningen

Foreldrene ble i begge undersøkelsene spurt om hvordan de mente samværsordningen fungerte for dem selv, for den andre forelderen, og for barnet. Vi skal se på hele gruppen under ett. Tabellene bygger på svar fra personer som oppga at de hadde hatt samvær med barnet.

Respondentene er jevnt over mer positive til hvordan samværsordningen fungerte i 2002 enn i 1996 (tabell 7). Dette gjaldt både hvordan den fungerte for respondenten selv, for den andre forelderen og for barnet. Men nesten 40 prosent mente den ikke fungerte bra for seg selv. Mest positive var de spurte til hvordan den fungerte for den andre forelderen, dette gjaldt for begge undersøkelsene, henholdsvis 72 prosent i 1996 og 77 prosent i 2002. Minst forskjell fant vi i forhold til hvordan de spurte mente samværsordningen fungerte for barnet (60 prosent mot 63 prosent). Det



1 En annen måte å organisere delt bosted på er at barnet bor fast på en bopel og foreldre flytter ut og inn. I denne undersøkelsen har vi ikke isolert gruppen av bidragsrelasjoner som er organisert på denne måten. Hvis dette er en mer og mer vanlig måte og organisere foreldreskapet på vil det kanskje være interessant å se på denne gruppen ved neste gjennomføring.

2 Det fremgår av datamaterialet fra denne undersøkelsen (Skevik og Hyggen 2002) at en del av respondentene som ønsket seg mer tid med barnet ikke kunne gjennomføre en slik endring i praksis, blant annet på grunn av reiseavstand, kostnader og skolegang.

Referanser

Amlø, Ute (2003): Befolkning. *Samfunnsspeilet* 4, 2003, Statistisk sentralbyrå

Barne- og familiedepartementet (2001): *Om lov om endringer i barnelova, forskotteringsloven og i enkelte andre lover (nye regler for beregning av barnebidrag m.m.)*, Ot.prp. nr. 43, 2000-2001, Akademika As, Oslo.

Jensen, An-Magritt og Sten-Erik Clausen (1997): *Samvær og fravær. Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med*, Notat 1997:103, Norsk Institutt for by- og regionforskning (NIBR), Oslo.

Jensen, An-Magritt (2003): Flere barn bor med far - mot et vendepunkt? *Samfunnsspeilet* 3, 2003, Statistisk sentralbyrå.

Hurlen Foss, Aslaug, Turid Noack og Ingvild Hauge Byberg (2001): Gjete kongens harer - rapport fra arbeidet med å få samboere mer innpasset i statistikken. *Rapporter* 2001/40. Statistisk sentralbyrå.

Skevik, Anne og Christer Hyggen (2002): *Samværsfedres situasjon. Rapport fra en spørreundersøkelse*, Rapport 15/02, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

Statistiske sentralbyrå (2003): Befolkningsstatistikk. Barn, 2003. <http://www.ssb.no/emner/02/01/20/barn/tab-2003-08-21-01.html>

Sætre, Aina Helen (2004): Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002. Dokumentasjons- og tabellrapport, under utgivelse i serien Notater, Statistisk sentralbyrå.

Texmon, Inger (1999): Samliv i Norge mot slutten av 1900-tallet. En beskrivelse av endringer og mangfold. Vedlegg 3 i NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet, Statens forvaltningstjeneste/Statens trykning, Oslo.

Vaage, Odd Frank (1996): Undersøkelse om samværsrett 1996. Dokumentasjonsrapport, Statistisk sentralbyrå.

Vedø, Anne (2004): Vekter i undersøkelsen om samvær og bidrag 2002. Utgivelse i serien Notater, Statistisk sentralbyrå.

var en større andel som mente den fungerte dårlig for alle parter i 1996 enn i 2002. Den største forskjellen fant vi blant de som mente den fungerte dårlig for seg selv (24 prosent i 1996 mot 17 prosent i 2002).

Hva kan være med på å forklare at flere var fornøyd? Det var flere som hadde delt bosted i 2002 enn i 1996. Økt andel med foreldre som hadde delt omsorg kan være en grunn til at flere var fornøyd med ordningen. Vi vet at stadig flere av de fødende kvinnene er samboere. Økende andeler barn født utenfor ekteskap kan nok føre til økende andeler som ikke lager faste avtaler. Fra de to undersøkelsene har vi tall fra enslige mødre som viser at 72 prosent av de enslige mødrene hadde inngått samværsavtale (Jensen og Clausen 1997:24), mot 49 prosent i 2002. Til tross for at disse tallene er noe usikre, kan det kanskje være slik at det er fleksibiliteten i samværsordningene som bidrar til å forklare at en større andel var fornøyd med ordningen i 2002 enn i 1996?

Oppsummering

Det har vært en økning i felles foreldreansvar fra 1996 til 2002, men det er fortsatt flest kvinner som har dette ansvaret. Vi har sett at endringer på det familiepolitiske området kan ha gjort det enklere for samboende foreldre å avtale felles foreldreansvar ved barnets fødsel. Økt oppmerksomhet rundt problematikken og diskusjoner om farskap kan ha vært med på å øke fedres bevissthet generelt. Fedre ønsker i større grad felles foreldreansvar og mødre slipper fedrene til.

Det var en dobbelt så stor andel i 2002 som i 1996 som oppga at de hadde delt bosted for barnet. Andelen som bodde hos mor var fortsatt svært mye høyere i 2002. I 2002 var det altså flere barn som pendlet mellom de to husholdene når foreldreansvaret var felles enn i 1996. Fedrene er kommet mer på banen, og det er en sterk sammenheng mellom foreldreansvar og fordeling av omsorg. Det er neppe endringer i samlivsstatus ved barnets fødsel som kan forklare økningen i delt bosted. Derimot kan nok styrkede juridiske foreldrerettigheter for samboerfedre og styrking av fedres praktiske omsorgserfaring med helt små barn gjennom permisjonsordninger være viktige bidrag i forklaringen. Også oppmerksomheten og debatten rundt fedres svake stilling og fordeling av barn kan bidra til å forklare.

De fleste oppga både i 1996 og 2002 at det hadde vært kontakt mellom barnet og den forelderen barnet ikke bodde sammen med på en eller annen måte. Det er store ulikheter i rapporteringen fra samværsfedre og enslige mødre. Dette gjaldt både i 1996 og 2002. Samværsfedre rapporterte i langt større grad samvær siste måneden enn enslige mødre.

Det er av stor betydning om partene har en samværsavtale eller ei for samvær. Andelen med samvær var høyere blant de med en avtale i begge undersøkelsene. Samtidig så vi at også mange uten samværsavtale oppga at de hadde hatt samvær.

De som ble intervjuet var jevnt over mer positive til hvordan samværsordningen fungerte i 2002 enn i 1996. I begge undersøkelsene viste det seg at de var mest positive til hvordan den fungerte for den andre forelderen.